

Raymond Aron: Paix et guerre entre les nations

Radoslav Stojanović

Pojava knjige Raymonda Arona »Paix et guerre entre les nations« obeležena je u Francuskoj kao nastanak francuske škole u nauci o međunarodnim odnosima. Sama ta činjenica dovoljno govori o značaju ove studije i njenom mestu u literaturi iz oblasti međunarodnih odnosa.

Kao reakcija na monistička objašnjenja u teorijskoj obradi međunarodnih odnosa, koja su naročito negovana u anglosaksonskoj literaturi (teorija sile, legalistička teorija i dr.), studija Arona predstavlja nesumnjivo jednu snažnu sintezu pitanja strukture i dinamike međunarodnih odnosa. Ovo njegovo delo sistematisano je u četiri odeljka: Teorija, Sociologija, Istorija i Prakseologija. Iako sociolog, on u ovom radu ne odvaja sociološki od istorijskog metoda i svoje sociološke i istorijske zaključke teorijski uobličava podupirući svoje analize filozofskim razmatranjima međunarodne zajednice i putevima njenog usavršavanja. Tako u celini, ovo delo predstavlja u metodološkom smislu primer istorijske sociologije koja se u Francuskoj posebno neguje.

U teorijskom delu Aron definiše koncepciju svoje teorijske analize. Izvodeći poređenje između međunarodnih odnosa i jedne fudbalske utakmice, Aron podseća da je u oba slučaja potrebno poznavati pravila igre: »Koja sredstva igrači imaju prava da upotrebe? Kako se igrači raspoređuju po raznim mestima (napred, u sredini, pozadi)? Kako oni usklađuju svoje napore i pobeđuju svoje protivnike? U okviru koji je određen pravilima mogu se pojaviti složene situacije bilo bez namere da ih neko reši bilo da ta namera postoji unapred zasnovana od strane učesnika« (str. 21). U sportskoj igri postoje jasna pravila i ciljevi igre koja su uvek podređena efikasnim odlukama arbitra. Tu Aron postavlja pitanje pravila igre u međunarodnim odnosima i zaključuje da su ovde posredi odnosi između političkih jedinica od kojih svaka zadržava pravo da sama sebi pribavi pravdu i da sama sebi bude gospodar u odlučivanju o svome ponašanju u toj igri.

Kada Aron razmatra pitanje ciljeva kojima države teže u međunarodnim odnosima, on se bitno razlikuje kako od »realističke« tako i od legalističke škole u međunarodnim odnosima. On oštro kritikuje monizam u društvenim naukama i posebno izlaže kritiku teoriju Hansa Morgenthaua. Po Aronu, ciljevi država se mogu klasifikovati s obzirom na prirodu tih ciljeva na »konkretne« — prostor, ljudi i duše, i na jednom višem nivou — »opšte ciljeve« — bezbednost, moć i slava. Kada je reč pak o sredstvima za postizanje ovih ciljeva, Aron odbacuje pravo i moral i smatra da bi bilo utopistički i idealistički ne videti da u međunarodnim odnosima sila i moć kojom država raspolaže predstavljaju odlučujuću ulogu u borbi država za postizanje svojih ciljeva. To je tako jer u međunarodnim odnosima nema efikasnog arbitra koji bi mogao da prinudi države da poštuju pravila igre koja bi ih ograničavala u izboru sredstava. Zbog toga je sprega diplomatije i strategije jedan poseban elemenat u odnosima između država. »Ambasador i vojnik žive i simbolizuju međunarodne odnose, koji se, s obzirom da su međudr-

žavni, svode na diplomatiju ili rat. Odnosi između država imaju jednu originalnu crtu koja ih razlikuje od svih drugih odnosa: oni se odvijaju u senci rata ili, ako se upotrebi jedan tačniji izraz, odnosi između država sadrže u suštini alternativu rata ili mira.« (str. 18). Uloga diplomatije se svodi na to da obezbedi svojoj zemlji ostvarenje ciljeva sredstvima koja joj stoje na raspolaganju. A pošto po Aronu: »Međunarodna politika je uvek bila od svih priznata za ono što jeste, za politiku sile, izuzev u našoj epohi od nekih pravnika zanetih svojim koncepcijama ili nekoliko idealista koji mešaju svoje snove sa realnošću.« (str. 691), i sama diplomatska akcija mora biti zasnovana na sili i moći da bi bila uspešna. Drugim rečima, po Aronu sila nije sama sebi cilj kao što je to po shvatanju teoretičara sile u nauci međunarodnih odnosa, već samo sredstvo za postizanje ciljeva koje po svom značaju dolazi na prvo mesto. Na taj način se Aron odvaja od savremenih »realista« anglosaksonske škole međunarodnih odnosa, ali im se u isto vreme i približava. Polazeći od toga da je međunarodna politika kao takva politika sile zbog toga što sila kao sredstvo uvek stoji na raspolaganju državama, on napušta teorijsku analizu i samu praksu promovise u teoriju. Pošto polazi od analize ponašanja država u međunarodnim odnosima, i pošto smatra da ne postoji efikasan arbitar za kršenje pravila toga ponašanja, on zaključuje da su zbog toga države ostavljene da same sebi pribave pravdu te one mogu slobodno izabrati i način i sredstva u svojim spoljnopoličkim nastojanjima. Pod očitim uticajem američkih bihejviorista, Aron kroz posmatranje ponašanja učesnika u međunarodnim odnosima stvara teorijske zaključke bez analize materijalnih uzroka ponašanja, oslanjajući se pretežno na psihološku uslovljenost ponašanja čoveka pa i društvene zajednice. Svest da nema arbitra koji može zaštititi nacionalne interese putem sprovođenja pravila igre, dovodi države do neophodnosti da se jedino oslanjaju na silu u ostvarivanju svojih ciljeva. Cela međunarodna politika sadrži po Aronu jedan sudar volja zato što ona nastaje kroz odnose između suverenih država koje teže da se slobodno opredeljuju. Pošto te jedinice nisu podređene jednom zakonu ili arbitru, one su predodređene da budu protivnici.

Ne ulazeći u to da li u međunarodnim odnosima postoji efikasan arbitar ili ne, moramo primetiti da to samo po sebi nije dovoljno za teorijsko objašnjenje ponašanja država u međunarodnim odnosima. Društveni odnosi unutar država su regulisani vrlo efikasnim pravilima iza kojih stoji suprematija sile državne vlasti, pa razvoj društvenih odnosa vrlo često poprima obeležja koja su sasvim suprotna intencijama tih pravila. Znači, da objašnjenje fenomena međunarodnih odnosa neophodno je proučiti materijalne uzroke koji određuju kako samo ponašanje tako i uslove pod kojima se mogu razvijati i efikasna pravila koja bi regulisala to ponašanje.

U odeljku Sociologija pisac objašnjava ponašanje aktera u međunarodnim odnosima i tu se najjasnije zapaža uticaj bihejviorista na njegove stavove. Zbog čega se jedna država ponaša tako, a ne na neki drugi način? Istražujući determinante i pravila koji određuju to ponašanje, po Aronu se mogu podeliti na materijalne: prostor, stanovništvo, izvori, geografski položaj, demografski činioci i ekonomski činioci; i na društvene ili moralne: nacija, civilizacija, čovečanstvo. Pri tom dodaje uticaj političkog režima ili ideološkog sistema na ponašanje država u međunarodnim odnosima, u čemu se veoma distancira od američkih autora realističke škole. Dužnost sociološkog istraživača je u takvim okolnostima da istraži pravila ponašanja, da utvrdi razliku između različitih tipova društva, da ustanovi zakonitosti ili bar hipoteze o evoluciji pojedinih tipičnih stanja.

U ovom odeljku Aron veoma mnogo polemise sa svim privrženicima monističkog objašnjenja društvenih pojava, pa kritikujući američke »realiste«, i liberale XIX i XX veka, posebnu pažnju posvećuje marksizmu. Razmatrajući uzroke imperijalizma, Aron kritikuje Lenjinovu teoriju imperijalizma o ekonomskoj uslovljenosti imperijalističkog osvajanja kolonija u XIX i XX veku. Po Aronu imprijalizam je po najjednostavnijoj i najopštijoj definiciji »diplomatsko-strategijsko ponašanje jedne političke jedinice koja stvara imperiju tj. potčinjava tuđe narode svojim zakonima« (str. 263). On

smatra da je Lenjinova teorija dogmatska jer polazi od a priori postavke da određene činjenice po pravilu uzrokuju određeno ponašanje, tj. u ovom slučaju imperijalizam. Međutim, po Aronu, takve činjenice ne postoje u datom trenutku, tj. krajem XIX i početkom XX veka. Potreba za izvozom kapitala, osvajanje Afrike i prvi svetski rat nemaju nikakve međusobne veze po njemu. Njegova istorijska analiza se zasniva na tome da su Velika Britanija i Francuska izvršile najveća osvajanja u tom vremenu a da za to sa ekonomske tačke gledišta nisu imale nikakvog razloga.

Iz konstrukcije Aronove kritike marksističke analize imperijalizma, može se izvući sledeće: Građa ukazuje na nepostojanje neophodnosti za kolonijama u ekonomskom smislu, a što je za četiri decenije osvojen i koloniziran svet, to je zato što su države težile da steknu moć, slavu i veličinu. Zašto evropske države nisu osećale ranije tu potrebu? Aron smatra da je teško odgovoriti na to pitanje. Naime, potrebno je ispitivati mišljenje državnika iz perioda toga osvajanja i pri tom navodi stavove koji su isticani od strane francuskih državnika u periodu osvajanja Alžira 1830. god. Jedni su smatrali da je potrebno zauzeti Alžir da bi se iskorenilo berbersko gusarstvo, drugi su isticali želju za stvaranjem jedne Francuske od sto miliona stanovnika, i tek na kraju su isticane ekonomske prednosti posedovanja te teritorije. Dva su uzroka, dakle, političke a jedan, zadnji, ekonomske prirode. Na ovakav način se svakako ne može objasniti ponašanje država u datom periodu jer se ne ide dalje u analizi kako bi se odgovorilo i na pitanje zašto je baš tada moć, slava i veličina evropskih imperijalističkih sila bila stavljena u zavisnost od posedovanja kolonija. Po samom Aronu, sila i moć sadrže u sebi sposobnost stvaranja, razaranja i uticaja (str. 582). A šta jednoj državi daje takve sposobnosti? Nesumnjivo — ekonomski kapacitet. Znači da u krajnjoj liniji ekonomski kapacitet imperijalističkih država toga perioda u mnogome zavisi od posedovanja kolonija. Da li se može proizvoditi ako nema sirovina ili razarati ako se ne proizvode sredstva razaranja. To su notorna pitanja, ostaje samo da se konstatuje izvesna nekorektnost Arona kada poziva argumente za svoje tvrdnje. Naime, on izbegava da konfrontira argumente za i protiv svoje teze. Tako nema mišljenja francuskog državnika Jules Ferija ili engleskog kolonijalnog političara Rodesa, koja mogu poslužiti takođe kao primer mišljenja državnika datog perioda. No pošto ta mišljenja ne odgovaraju tezi Arona, on ih i ne navodi. Takođe, u interpretiranju Lenjina on izbegava da kaže da je Lenjin takođe smatrao da se politika imperijalizma vodi sa planom i za budući razvoj. Prema tome nije se radilo o trenutnom stanju stvari, već o opštem zaključku koji je nastao u analizi sistema u njegovoj evoluciji. Pre svega ako je Engleska u tome periodu polovinu svoga kapitala izvezla u svoje dominione i u tom trenutku zadovoljila potrebu za tržištem kapitala kako to Aron govori, vrlo je lako zamisliti da će ta potreba rasti i da zbog toga mora da se proširi monopolisano tržište putem daljeg koloniziranja. Ako je 1910. godine opšta suma stranog kapitala u Africi bila neznatna po Aronu, 1962. godine, recimo, ona je iznosila: engleske investicije 6,5 milijardi dolara a francuske oko 7 milijardi, što se približava sumi svih francuskih investicija 1910.

U svojoj kritici marksističkog shvatanja međunarodnih odnosa Aron posmatra marksizam dogmatski, ne shvatajući njegovu dijalektičku suštinu. Kada citira Lenjina i kaže da su po marksizmu ratovi neizbežni uz postojanje kapitalističkih država (str. 255), on navodi savremeno stanje kao argumente protiv takvog shvatanja, ne shvatajući dijalektičku suštinu marksističke analize i njenu čvrstu vezanost za vreme i mesto analizirane situacije. Pri tom očito pokazuje nepoznavanje savremenog razvoja marksizma i stavova i mišljenja koja su se razvila danas primenom dijalektičkog metoda. Na taj način on ne polemiše s marksizmom, već sa pojedinim stavom koji je vezan za određeno vreme, a taj isti stav pobija činjenicama van toga vremena, što je u najmanju ruku naučno nekorektno.

U daljem izlaganju Aron podvlači da je nemoguće pristupiti sociološkom istraživanju determinanti i pravila ponašanja država u međunarodnim odnosima bez istorijskih studija. Po njemu, dužnost sociologa je da izbegava

apstraktno rezonovanje i da svoje tvrdnje zasniva na činjenicama. Pridržavajući se voga metodološkog uputstva, u poglavlju Istorija Aron se bavi ispitivanjem istorijskog nastanka savremene konstelacije međunarodnih odnosa, nastanka blokova, ravnoteže snaga, diplomatije između dva bloka i unutar blokova, sukoba između blokova i unutar blokova. Ako se ima u vidu ideološka opredeljenost Arona, može se reći da čitav ovaj odeljak predstavlja vrlo visoki stepen istorijske analize. Međutim, ideološki stav često mu ne dozvoljava da zapazi promene koje danas deluju u međunarodnim odnosima, i to naročito kod analize uloge novih zemalja u međunarodnim odnosima. Naime, on ne može da se oslobodi klasičnih merila diplomatske istorije, tako da politiku nesvrstavanja tretira kao klasičnu neutralnost, a neke nove institucije međunarodnih odnosa, kao recimo, pomoć nerazvijenim zemljama, svrstava u ranije poznate okvire finansiranja političkih ciljeva od strane glavnih aktera međunarodne ravnoteže snaga.

U četvrtom odeljku, Prakseologiji, Aron se bavi ispitivanjem uloge različitih činilaca i ponašanja aktera u međunarodnim odnosima. Pri tom ispituje mogućnost prevazilaženja politike sile u međunarodnim odnosima putem poštovanja pravila morala i međunarodnih prava. U tom smislu Aron pokazuje veliki pesimizam konstatujući ne samo nesavršenost savremenog međunarodnog prava već izražava sumnju uopšte u mogućnost njegovog usavršavanja do stepena efikasnog regulatora odnosa između suverenih država. Zbog toga on apeluje na mudrost i uzdržljivost državnika kako bi se izbegla nuklearna katastrofa.

U ovom poglavlju je u najvećoj meri došla do izražaja nesavršenost bihejviorističkog metodološkog pristupa društvenim pojavama. U nauci se ne mogu ceniti stvari s optimizmom ili pesimizmom. Nauka zahteva objektivnu analizu kojoj je cilj da prikaže stvarno stanje i uzroke koji su doveli do određenog stanja, kako bi svesna akcija ljudi mogla da deluje u željenom pravcu. Nije dovoljno ukazati na primere nepoštovanja međunarodnog prava, ili njegovu nesavršenost, a ne ispitati uzroke koji dovode do takvog stanja ili koji mogu izmeniti datu situaciju. Sama činjenica suvereniteta država na koju se Aron poziva objašnjavajući neefikasnost međunarodnog prava, nije sama po sebi dovoljna, već je neophodno pokazati zašto ta suverenost dolazi u sukob sa pravilima međunarodnog prava i pod kojim uslovima taj sukob ne bi postojao. Tada bi nesumnjivo i sam Aron došao do zaključka da međunarodna zajednica ide sve više ka »socijalizaciji« odnosa i da ti odnosi sve više gube isključivo obeležje diplomatsko-strategijske sprege, a sve više dobivaju organizovan oblik. Zašto je to tako, to takođe nauka o međunarodnim odnosima treba da objasni. Nemoguće je doći do pravih naučnih rezultata u savremenom istraživanju međunarodnih odnosa ako se vodi računa samo o onome što države razdvaja a zanemaruje ono što ih spaja.

No i pored neslaganja sa nizom osnovnih shvatanja Raymonda Arona zbog njihove jasne ideološke obojenosti, knjiga *Paix et Guerre entre les nations* predstavlja nesumnjiv korak napred u odnosu na istovrsna dela koja su se pojavila na Zapadu posle drugog svetskog rata.